

Uamilifu wa Ngazi ya Utambuzi katika Riwaya Teule za Kiswahili

Dinah Sungu Osango, Mwenda Mbatiah na Rayya Timammy

Chuo Kikuu cha Nairobi

Uwasilishaji wa Makala

Pokelewa: 2023-05-22

Rekebishwa: 2024-01-14

Kubalika: 2024-01-26

Chapishwa: 2024-01-28

Maneno Muhimu

Naratolojia

Ngazi ya Utambuzi

Simulizi

Uamilifu

Ufokasi

Jinsi ya Kurejelea Makala:

Osango, D. S., Mbatiah, M. na Timammy, R. (2024). Uamilifu wa Ngazi ya Utambuzi katika Riwaya Teule za Kiswahili. *Journal of Kiswahili and Other African Languages*, 2(1), 20-30.

Copyright © 2024 The Author

Ikisiri

Makala haya yanachunguza ngazi ya utambuzi na uamilifu wake katika riwaya za Kiswahili zilizoteuliwa makusudi kwa uchunguzi huu. Riwaya hizo ni; *Nyuso za Mwanamke* (S. Mohamed, 2010), *Harufu ya Mapera* (K. Wamitila, 2012), *Hujafa Hujambika* (F. Kagwa, 2018), *Haini* (A. Shafi, 2002), na *Ndoto ya Almasi* (K. Walibora, 2006). Ngazi ya utambuzi ni mojawapo ya ngazi mbalimbali za ufokasi zilizopendekezwa na wananaratolojia. Kimsingi, ufokasi ni mtazamo ambao huchukuliwa katika kuwasilisha simulizi na kuikuza hadithi kwa ujumla. Data ya kuudhibiti na kuthibitisha madai ya mjadala wetu imetolewa katika riwaya teule. Uteuzi wa riwaya hizi unahalalishwa kwa misingi kwamba, hizi ni riwaya zilizo na matini pana zinazoweza udondoaji wa mifano faafu inayodhihirisha ngazi za ufokasi na wakati huo huo kudhihirisha uamilifu wa ngazi hizo katika simulizi. Mjadala wa kimsingi katika makala haya umekitwa na kuongozwa na madai ya teneti za kimsingi za nadharia ya naratolojia ambayo inatambua ufokasi na uhusika kama vipengele muhimu katika uwasilishaji wa simulizi.

Utangulizi

Ngazi ya utambuzi inahusisha uchunguzi wa hisi za binadamu zinazodhibitiwa na masafa ya mahali na wakati (Rimmom-Kenan, 2003). Hisi hizo ni ni pamoja na: kunusa, kusikia, kuonja, kuona na kugusa. Kwa mfano, kipengele cha kusikia kinahusiana na sauti, kelele, milio na usemaji. Mwonu unahusiana na dhana ya kuona inayorejelea vitu au watu ambao wanaonekana, kuwa makini, kutoona au kuona kinachorejelewa na kuona kupitia kwa mtu mwingine. Nayo hisi ya mguso inajumuisha: uchungu, nyuzi za joto, na nishati ya mwendo. Ili kutambulisha hisi hizo katika simulizi, vipengele viwili muhimu huchunguzwa, navyo ni umbali au masafa ya mahali na wakati. Masafa kati ya msimulizi na kile kinachosimuliwa huwa na athari katika maana ya ujumbe wa matini simulizi. Masafa yanaweza yakawa sambamba na upeo wa macho au yatokee wima. Hii ina maana kuwa mfokasi anaweza kuwa karibu na kile kinachosimuliwa au akawa katika masafa ya mbali na hicho kinachosimuliwa. Masafa haya yawanaweza yakamwongoza msomaji katika kutambua mitazamo, misimamo na hisia za wahusika katika riwaya kwa upande mmoja na mwonoulimwengu wa mwandishi kwa upande mwingine.

Mbinu za Utafiti

Uchunguzi wetu umetumia mbinu ya utafiti stahilifu. Hii ni mbinu ambayo hukuza maelezo ya matukio ya kijamii (Hancock, 2002). Mbinu hii imetufaa kwa kuwa uchunguzi wetu unahusu matini simulizi. Uteuzi wetu wa data ulitegemea vipengele vya ngazi ya utambuzi vinazojitokeza katika riwaya teule. Uchunguzi wetu umekuwa wa maktabani ambapo tumezisoma riwaya teule, vitabu na makala mbalimbali ambayo yametufaa katika kuukuza mjadala wetu.

Msingi wa Nadharia

Makala haya yanaongozwa na nadharia ya naratolojia. Nadharia ya naratolojia ina misingi yake katika kipindi cha urasimi ambapo Plato na Aristotle walichangia katika kukuza nadharia ya simulizi (Gholami, 2013). Makala ya kwanza ambayo yanarejelea nadharia ya simulizi ni yale ya Plato katika kitabu chake cha *The Republic*. Katika kazi hiyo, Plato anaelezea istilahi mbili za kimsingi kuhusiana na usimulizi; dhana ya mimesia kwa maana kuwa, hadithi inasimuliwa moja kwa moja mbele ya hadhira; na dhana ya daijesia. Aristotle naye anafafanua nadharia hii ya naratolojia katika *Poetics* anapoelezea maana ya tanzia. Anasema kuwa, ploti ya tanzia lazima iwe na mwanzo, kilele na mwisho. Maelezo yake kuhusu tanzia katika ushairi yalikuwa na mchango mkubwa katika kwa uelewa wa dhana ya naratolojia.

Kuibuka kwa hadithi fupi na riwaya kama tanzu za fasihi katika karne ya 18 kulishurutisha wananadharia wa baadaye kuanza kuiangalia upya na kutathmini nadharia ya simulizi. Nadharia ya simulizi haikuwa na budi kufanyiwa marekebisho na mabadiliko ya kimsingi yaliyofikia kuibuka kwa nadharia ya naratolojia kama inavyoeleweka sasa. Wananaratolojia kama vile Roland Barthes (1966) Tzvetan Todorov (1968) na Algirdas Greimas (1973) waliamini kuwa palikuwa na haja ya kutunga sheria ambazo zingedhibiti simulizi ili kufanikisha uainishaji wa simulizi mbalimbali kwa kadri zilivyojitokeza katika riwaya, hadithi fupi, na bunilizi nyinginezo zilizokuwa na wasifu wa usimulizi. Wananaratolojia hawa wanaweza kuangaliwa kuwa ndio waliokuwa wa kwanza kuhusisha simulizi za kinathari katika hadithi na nadharia hii.

Kikundi kingine cha wananaratolojia kama vile Vladimir Propp (1968), Gérard Genette (1972) na Seymour Chatman (1978) kilifuata mtazamo wa kuchambua simulizi kwa kurejelea diskosi. Wananadharia hawa walijishughulisha kutunga sheria ambazo walizichukulia kuwa faafu kudhibiti simulizi katika riwaya kinyume na ilivyokuwa hapo awali. Kwa mfano, Genette (1972) alichangia katika ukuzaji na uimarishaji wa nadharia ya naratolojia, hasa inapozingatiwa kwamba, Genette anatambulisha mambo matatu muhimu yanayoshurutisha kuzingatiwa katika simulizi. Kimsingi, mambo haya—yaani simulizi, hadithi na usimulizi ni uhalisia unaotegemeana, unaojengana na kujalizana. Kwa sababu ya kujibainisha kwa misingi iliyo na mahusiano ya karibu sana, Genette anapendekeza kutofautishwa kwa anayesimulia na anayeona matukio yanayosimuliwa katika simulizi. Kwa hivyo, anapendekeza istilahi ufokasi kama kipengele kinachomdhihirisha anayeona matukio na anayesimulia matukio. Mbali na haya, Genette anatambua aina tatu za ufokasi: ufokasi ndani, ufokasi nje na ufokasi nunge. Kuibuka kwa istilahi na dhana nzima ya ufokasi, kuliwachochea wananaratolojia wengine kufanya utafiti zaidi ili kutatua utata uliokuwepo hapo awali kuhusu tofauti kati ya anayesimulia hadithi na yule anayeona matukio. Kwa mfano, Rimmon-Kenan (1983) na Bal

(1985) walichangia katika kuikuza istilahi hii huku wakipendekeza miundo mbalimbali ya kufanikisha uchambuzi wa matini za kibunilizi.

Matokeo ya Uchunguzi

Uchunguzi wetu umedhihirisha kuwa waandishi wa riwaya teule wametumia vipengele viwili muhimu vya ngazi ya utambuzi. Vipengele hivi ni umbali au masafa ya mahali na wakati. Wananaratolojia kama vile: Genette (1980) na Rimmon-Kenan (2003) wanaainisha vipengele mbalimbali vinavyoweza kuchunguzwa katika masafa ya wakati. Vipengele hivyo ni pamoja na: njeo, mpangilio wa matukio, muda wa matukio, na uradidi wa matukio. Tumechunguza jinsi vipengele hivi vinafanikisha ukuzaji wa wahusika katika riwaya teule.

Njeo ya kisimulizi

Moja ya ngazi za utambuzi ambayo ni ya kimsingi inahusiana na kipengele cha wakati ambacho hujitokeza kupitia kwa njeo mbalimbali kama wakati uliopita, wakati uliopo na wakati ujao. Simulizi iliyo katika wakati uliopo huonekana kana kwamba inasimuliwa wakati huo huo huku matukio yanapotukia. Hivyo basi, usimulizi huu humshirikisha msomaji na matukio hayo pamoja na wahusika wake kwa karibu. Kwa upande mwingine, simulizi ya wakati uliopita humfanya msimuliwa kuyaona matukio yanayosimuliwa kama ambayo yalitukia zamani au yalitendeka mbali naye. Kwa hivyo, anaweza kuyatambua na kuyaelewa masimulizi pasi na kujihusisha nayo kwa karibu. Kipengele cha njeo ni muhimu katika ngazi ya utambuzi kwa kuwa kupitia kwa nyakati mbalimbali, vipengele vingine vya ngazi ya utambuzi vinaweza kutambuliwa na kuchanganuliwa.

Matukio na utukiaji mwingi katika riwaya ya *Haini* yamesimuliwa pakubwa katika wakati uliopita. Hata hivyo, mara kwa mara msimulizi ametumia wakati uliopo hasa pale anapotaka kumleta msomaji karibu na matukio ya wahusika fulani au kumshirikisha msomaji katika matukio hayo. Kwa mfano, msimulizi-mfokasi ametumia nyakati tofauti kisanaa ili kudhihirisha kilichokuwa kikijiri mahakamani na wakati huo huo pia kuonyesha usuli wa matukio hayo yanayojitokeza mahakamani. Kwa mfano, anatumia wakati uliopita ili kuonyesha jinsi ukumbi wa mahakama ilivyokuwa umejaa anaposema,

Washitakiwa peke yao walijaza ukumbi huo na safu tano za mbao zilipangwa kwa ajili yao.

Walifika pale mahakamani kwa basi kubwa la polisi chini ya ulinzi wa kukata na shoka wa askari... (uk. 230).

Baada ya kutumia wakati uliopita kusimulia jinsi washitakiwa walivyofikishwa mahakamani, msimulizi-mfokasi anabadilisha mkabala wa usimulizi na kutumia wakati uliopo ili kuonyesha jinsi bibi za washtakiwa hao walivyokuwa na hamu ya kuwaona waume zao kama ifuatavyo: "...Khadija yuko mbele anaongoza kundi kubwa la wanawake, wanasukumana na askari huku wakipiga kelele, 'Tupisheni tukawaone waume zetu!' ..." (uk. 231). Msomaji anapoisoma sehemu hii anaweza kuona hali halisi ya mazingira haya kana kwamba yumo kwenye mahakama hiyo.

Mpangilio

Kipengele kingine cha utambuzi ambacho ni muhimu katika kutambua usimulizi na uwasilishaji wa mambo mbalimbali katika riwaya, ni mpangilio na mfuatano wa matukio katika hadithi kulingana na jinsi yalivyowasilishwa katika simulizi. Hadithi hujibainisha kutokana na mpangilio wa matukio

kiwakati. Hata hivyo, mkondo asilia wa matukio unaweza kukiukwa kwa kutumia mbinu kama vile analepsia na prolepsia (Propp, 1968; Bal, 1985). Katika hali hii simulizi huruka matukio kadhaa na kwenda mbele hatua fulani au kurudi nyuma hatua fulani lakini bado kunadumishwa mantiki ya jinsi matukio haya yanyovyohusiana. Analepsia ni mbinu ya kisimulizi inayotokea wakati ambapo mpangilio wa hadithi kikronolojia unakiukwa ili kutoa masimulizi ya matukio ya hapo awali, yaliyotokea kabla ya matukio ya sasa yanayosimuliwa katika simulizi husika (Genette, 1980). Mwandishi anatumia mkabala wa kumrudisha msomaji wake nyuma kwenye matukio yaliyofanyika wakati uliopita ili kutoa usuli wa tukio linalosimuliwa kwa sasa kwa kuangazia mambo yaliyotokea kabla ya tukio hilo na jinsi mambo hayo yanavyohusiana na ya sasa.

Katika riwaya ya *Harufu ya Mapera*, mwandishi ametumia mbinu ya analepsia katika sehemu nyingi ili kumwelekeza na kumbainishia msomaji juu ya maisha ya awali ya wahusika kama vile Pipo Kenya na Jude Kinya. Kwa mfano, kupitia analepsia, tunafahamishwa kuhusu maisha ya wazazi wa Jude Kinya. Jude anamweleza mwanawe, Jimna jinsi babake alivyokuwa na uwezo mkubwa huko mashambani lakini pia, alikuwa na chuki fulani kwa watu maskini. Jude anaendelea kumsimulia mwanawe jinsi babake alivyokuwa mchoyo kwa maskini kiasi kwamba, hata ilikuwa muhali kuwapa maskini chochote wakati wa shida. Ilikuwa ni kawaida yake kuwasuta na kuwakejeli maskini ambao walifika kwake kuomba. Mfano ufuatao unadhihirisha jinsi babake Jude alivyokuwa amemtusi mwanamume mmoja maskini kwa sababu ya kuomba chakula:

... Jinsi alivyomzomea na kumkashifu kwa kuwa mwanamume mzima mwenye ndevu, jitu lisilokuwa na haya ambalo badala ya kulima kwa bidii lilijihangaikia kwa watu limebeba mkebe kusaka msaada Akamuuliza kwa nini alikuwa na mikono miwili, miguu miwili, macho mawili... (uk.149).

Kupitia kwa analepsia, wasomaji wanafahamishwa asili ya Jude Kinya. Kinya alizaliwa na kulelewa katika familia tajiri iliyojitambulisha kwa kushabikia utabaka, familia ambayo, kwa maoni na imani za babake, watu walikuwa maskini kwa sababu ya kujinasibisha na kuushabikia uzembe, ujinga na tabia ya kupenda kuombaomba. Msimamo huu haukumpendeza Jude, na ndiyo sababu alifanya uamuzi kisiri wa kumwauni mzee huyo aliyefika kwao kuomba chakula.

Kwa upande mwingine, prolepsia imetumiwa katika *Harufu ya Mapera* kumdokezea msomaji jinsi Isabelle angekuja kujuta baada ya kumwambia Caliban siri yake ya kutokuwa na ujauzito wa Jimna. Hapo awali, Isabelle alikuwa amemwambia Caliban kuhusu hiyo siri yake. Lakini kwa sababu Caliban alikuwa ndumakuwili, alikuwa amemweleza Jimna siri hiyo ili kujikombakomba kwake. Kwa kuwa Isabelle hakutarajia siri yake kutambulika hasa na Jimna, anaapa kumwadhibu Caliban. Hata hivyo, msimulizi-mfokasi anadokezea kuwa mambo hayangemwendea vyema Isabelle kama alivyotarajia anaposema, "... Laiti angejua kuwa alikuwa anaatika mbegu za jambo ambalo atalijutia baadaye" (uk. 485). Isabelle alipokutana na Caliban, alimdhaliisha kwelikweli, akamtusi na kumfedhehesha sana. Kutokana na fedheha hiyo, Caliban naye anaapa kumpa mwenzake funzo la maisha.

Uradidi

Mbinu nyingine inayotumika katika ngazi ya utambuzi ni mbinu ya uradidi ambayo hujishughulisha kuangalia na kuangazia ni mara ngapi tukio limetokea katika hadithi na katika matini simulizi

(Genette, 1980; Rimmon-Kenan, 1983). Tukio linaweza kutokea mara moja lakini likasimuliwa zaidi ya mara moja, vinginevyo tukio linaweza kutokea zaidi ya mara moja lakini likasimuliwa tu mara moja. Lengo la urudiaji linaweza kuwa ni kusisitiza ujumbe fulani, kukashifu kitendo fulani au kuonyesha mtazamo wa msimulizi kuhusu tukio husika. Genette (1980) anaainisha aina tatu za uradidi zinazojumuisha; usimulizi mosi, usimulizi rudufu na usimulizi banifu. Katika usimulizi mosi, tukio linatokea mara moja na kusimuliwa mara moja. Usimulizi rudufu ni hali ambapo tukio linatokea mara moja lakini linasimuliwa mara kadhaa katika simulizi. Nao usimulizi banifu hutokea wakati ambapo tukio linatokea mara kadhaa lakini likasimuliwa mara moja.

Usimulizi Rudufu

Katika *Ndoto ya Almasi*, ukatili wa mzee Masasi wa kumwadhibu mkewe unasisitizwa kwa kusimuliwa mara kadhaa. Kisa hiki kimesimuliwa mara ya kwanza wakati ambapo Almasi anayakumbuka masaibu yaliyompata dadake, Nakhumicha baada ya kuringwa. Babake alimpiga Nakhumicha kama mnyama (uk. 21). Aidha, kisa hiki kinasimuliwa tena wakati kunatokea ugomvi kati ya mzee Masasi na mwanawe Almasi, kuhusu redio. Hili ni baada ya Masasi kuitaka redio yake ambayo ilikuwa imeharibika hapo awali lakini ikatengenezwa na Almasi ambaye kwa wakati huo alikuwa anaitumia. Mwanzoni, Almasi alikataa kumpa babake redio hiyo, kwa sababu kulingana naye, yeye ndiye alikuwa mmiliki kwa kuwa ndiye alikuwa ameikarabati. Babake alipoyasikia madai ya Almasi, anarudi nyumbani kwake kwa hasira. Hili linamfanya mamake kuhofia hatari hasa baada ya kukumbuka tukio moja lililokuwa limetokea hapo awali. Kupitia kwa ufokasi nje, msimulizi mfokasi anasema:

... Mama alikumbuka siku mumewe alipogundua binti yao Nakhumicha amepata mimba nje ya ndoa. Alimtanda bintiye nusura kumwua. Hata hatua ya mwenyewe Paulina binti Nikasio kujitia kati haikutosha. Baba mtu alimgeukia mama na kumtanda sawia na mtoto pasi huruma ... (uk. 80).

Baada ya kumbukumbu hiyo, mamake Almasi, alitahadhari kwa kumtafutia Almasi nauli ili aondoke katika boma lao kabla ya mumewe kumwadhibu. Tukio hili linadhihirisha itikadi ya Kiafrika pale ambapo mtoto akikosa pia mama huwa amekosa kwa kutomwelekeza mwanawe ipasavyo. Pia, sifa ya ukatili wa Masasi inadhihirika wakati anapompiga mwanawe na mkewe bila kujali iwapo wawili hao wangepoteza maisha yao au la.

Usimulizi Banifu

Baadhi ya matukio katika simulizi yanaweza yakafokasiwa mara nyingi lakini yakasimuliwa mara moja. Licha ya kuwa usimulizi huwa umebanwa, mitazamo na maana iliyokuwa imekusudiwa kuwasilishwa huwasilishwa. Aina hii ya usimulizi inaitwa usimulizi banifu. Katika *Nyuso za Mwanamke*, tukio la babake Nana kwenda katika chumba cha Nana ili kumrai kutojifungia ndani, linatendeka mara nyingi lakini linasimuliwa mara moja. Kwa mfano, mfokasi-mhusika anasema, "... Sasa namwona baba yangu akifungua mlango wa chumbani kwake na kuandama ujia... Na mara hii, nyuma anafuata mama'ngu wa kambo. Baba amefanya hivyo mara milioni moja tokea asubuhi..." (uk. 21-22).

Nana hujipata mara kwa mara akiwa amejifungia ndani ya chumba chake kutokana na mizozo ya mara kwa mara baina yake na babake, Bwana Hila. Chanzo cha mizozo hiyo kilikuwa ni utengano wa

wazazi wake. Inasemekana kuwa babake ndiye aliyesababisha kutengana kwake na mkewe kutokana na dhuluma alizomfanyia mkewe. Kinachomuudhi zaidi Nana ni kuwa, babake hutaka kumlazimisha kuwa na uhusiano wa karibu na mamake wa kambo. Kwa kuwa Bwana Hila anafahamu kuwa yeye ndiye chanzo cha shida za Nana, huwa na wasiwasi sana ndiposa mara kwa mara hutoka chumbani mwake na kuelekea chumbani mwa Nana ili kumshawishi asikasirike.

Usimulizi Mosi

Katika aina hii ya usimulizi, tukio lililofokasiwa mara moja husimuliwa mara moja na msimulizi ambaye anaweza kuwa msimulizi-mfokasi au mhusika-mfokasi. Waandishi hutumia aina hii ya usimulizi hasa wanapotaka tu kutaja baadhi ya matukio ambayo hayafai kutiliwa mkazo sana au yawezayo kuelekeza usimulizi kwengine kinyume na malengo ya msimulizi. Kwa mfano, katika *Haini*, maisha ya ujana ya Hamza yamesimuliwa tu mara moja mwanzoni mwa riwaya (uk. 1). Msimulizi-mfokasi anasema kuwa hapo awali Hamza alikuwa kijana aliyependa starehe sana. Mara kadhaa alikuwa amefumaniwa na mchumba wake akiwa na makahaba katika nyumba yake. Aidha, anasema kuwa mara nyingi alikuwa amepatikana njiani akiwa na wasichana huku amelewa chopi. Lakini baada ya usimulizi huu, msimulizi anarejelea hali ya sasa ya maisha ya Hamza hasa baada ya yeye kuo na kutulia. Lengo la mwandishi lilikuwa kusimulia kuhusu maisha yake ya sasa wala si yale ya awali.

Muda wa Matukio

Dhana ya muda kama kipengele cha ngazi ya utambuzi hurejelea uhusiano ulioko kati ya tukio linalosimuliwa na wakati unaotumika kuliwasilisha au kulisimulia tukio hilo katika hadithi, simulizi au matini mahususi ya kifasihi (Rimmon-Kenan, 2003). Muda unaochukuliwa na tukio linalosimuliwa katika simulizi mahususi unaweza kuwa mrefu au mfupi. Toolan (2001) anapendekeza matumizi ya istilahi kama vile kasi na mwendo ili kupimia viwango mbalimbali vya muda. Naye Genette (1980) anapendekeza vipengele vinne vinavyofaa kuchunguzwa kama msingi wa kutambua muda na maana changamano zinazoweza kuhusishwa na muda. Vipengele hivyo ni pamoja na: mtuo, muhtasari, onyesho na udondoshi. Katika makala haya, ni muhimu kuangazia kipengele cha muda kwa kuwa ni kigezo cha msingi katika kuchunguza muda ambao mhusika amechukua katika kusimulia hali, tukio au tajriba fulani kwa uelewa kwamba, muda unachangia kubainisha sifa, tabia au uelewa wa masuala yanayowasilishwa.

Katika usimulizi, mtuo ni hali ambapo usimulizi wa hadithi husitishwa ili kuyapisha masimulizi mengine ambayo ni ya ziada. Wamitila (2008) anasema kuwa mtuo ni maelezo au mawazo ya ziada yanayotumika ili kusisitiza jambo fulani. Matumizi ya mtuo hufanya wakati wa kusimulia hadithi kuwa mfupi ukilinganishwa na wakati unaotumika kuelezea matini. Kwa hivyo, mbinu hii humfanya msomaji kutumia muda mrefu kuisoma hadithi ilhali hadithi yenyewe huwa imetua kwa kuwa msimulizi mara nyingi humrejsha msomaji katika matukio ya hapo awali au huyasimulia matukio ya ziada yanayoegemezwa kwenye hadithi kuu. Kwa mfano, katika *Nyuso za Mwanamke*, msimulizi-mfokasi alipokuwa akisimulia kisa cha sherehe ya kuzaliwa kwake, anatumia kuiendeleza hadithi hiyo ya sherehe za kuzaliwa kwake anapoamua kuanza kusimulia usuli wa jumba lao na jinsi babake alivyokuwa amelimiliki jumba hili na shamba lake kubwa. Usimulizi wake unaenda sambamba na upeo wa macho yake hadi kwenye jumba lao. Kwa mfano, msimulizi mfokasi anasema:

... Mara hii nadhari yangu ikanichukua na kunilazimisha kutazama (hata sijui kwa nini) lile jumba letu...

Jumba letu lilikuwa pandikizi la jumba, kama vile limeshushwa kwa miujiza au kwa mbinu na fahari za uchawini. Ingawa likimeremeta mataa ya rangi mbalimbali, kwangu mimi leo lilitisha ... (uk. 35).

Usimulizi huu unaendelea kwa kurasa kadhaa zinazofuata. Kupitia kwa mtuo na usimulizi huu, tunafahamishwa jinsi babake alivyolipata shamba lake kwa njia za kifisadi. Aidha, tumewezeshwa kutambua umbo na sura, na ukubwa wa jumba lenyewe unaosimuliwa kwa kina. Hapa tunapata mtazamo wa Nana kuhusu tabia ya babake. Kwa maelezo yake Nana, babake alikuwa dhalimu na mwenye ubadhirifu wa hali ya juu, wasifu ambao ulimfanya Nana kutofurahishwa na malalamishi ya wakulima waliokuwa wamenyang'anywa mashamba na babake. Baada ya kayasimulia haya, anamrejsha msomaji kwenye hadithi anaposimulia jinsi sherehe ilivyoendelea siku hiyo hadi ikafikia wakati ambapo aliamua kutoroka kwao.

Muhtasari

Usimulizi wa matukio na tajriba mbalimbali katika riwaya kama kazi za kubuni, hutumia mbinu pamoja na ufundi wa muhtasari kama njia ya kuharakisha hadithi. Licha ya kwamba mbinu hii ya muhtasari ina wasifu wa kuharakisha kasi ya uwasilishaji hadithi, lakini uharakishaji huo hautatizi wala kukinza ukuzwaji wa wahusika wa kutambua mambo kwa njia moja au nyingine. Muhtasari hutokea pale ambapo matukio fulani katika hadithi husimuliwa kwa ufupi. Hali hii inadhihirika katika *Makuadi wa Soko Huria*, maisha ya awali ya Oscar yamesimuliwa kwa ufupi ili kuonyesha tabia yake kabla ya kuokoka. Hapo awali alikuwa mtu mpenda raha na aliyetenda dhambi nyingi. Oscar anasema kuwa kabla ya kuokoka kwake alikuwa sawa na Sauli wa Biblia kisha Bwana akamtoa kwenye vitendo vya dhambi alivyokuwa akivifanya. Kupitia kwa ushuhuda wake, msomaji anafahamishwa jinsi alivyokuwa na tamaa ya wanawake hadi akamringa Sifuni na kumwacha bila kuyajali maisha yake. Hili lilitokea sawia na kumringa msichana mmoja wa Kiislamu ambaye alikuwa bintiye waziri. Kutokana na tamaa yake ya mali, aliamua kumwoa binti huyo na kumwacha Sifuni aliyekuwa mchumba wake. Hata hivyo, hangeweza kuizuia tamaa yake kwa sababu wakati mmoja alisahau kuwa alikuwa amesilimishwa kwa hivyo akajipata akila nyama ya nguruwe iliyokuwa mwiko katika dini ya Kiislamu. Hiki kikawa chanzo cha kuzomewa na mkwe wake. Mwishowe, akaamua kurudi kwao. Baada ya kuhangaika akitafuta kazi kwa kipindi kirefu, akajipata akijihusisha na walokole. Hali hii inamwezesha msomaji kutambua sababu za baadhi ya watu kubadilisha imani zao za kidini na sehemu za kuabudu mara kwa mara. Mara nyingi huwa wanaongozwa na tamaa ya kufaidika kutokana na madhehebu mbalimbali.

Onyesho

Dhana ya onyesho kama mbinu ya usimulizi, ni mkakati wa usimulizi ambapo mwandishi huwapa wahusika-wafokasi fursa ya kuwasilisha matukio moja kwa moja kadri yanavyoendelea kutukia. Rimmon-Kenan (2003) anasema kuwa, aina hii ya usimulizi huwaruhusu wahusika kudhihirisha hisia na mitazamo yao juu ya mambo, hali na tajriba za aina mbalimbali. Katika uhalisia wa onyesho, waandishi wengi hutumia usemi halisi au dayalojia ili kuwasilisha maneno ya moja kwa moja ya wahusika. Ushirikishaji wa wafokasi katika matukio husaidia kuyafupisha masafa ya wakati na

masafa ya kiuajumi yaliyopo kati ya mhusika na msomaji (Genette, 1980). Masafa hayo yanapofupishwa, inakuwa rahisi kwa wasomaji kujitambulisha na kujihusisha na wahusika wa hadithi kwa matumaini kwamba, mitazamo yao itabainika na kukubalika na wasomaji kwa urahisi. Katika aina hii ya usimulizi, muda wa matini huwa sawa na muda wa hadithi. Kwa mfano, mwandishi wa *Hujafa Hujumbika* anatumia mtindo wa kidrama ili kudhihirisha ulimbukeni wa wahusika kuhusu suala la ukimwi kama ifuatavyo:

Bunzi: ... (*Kwa makini kama anayelevuka*) Lakini kaka, wewe unaamini kuna hili gonjwa linaloogopewa na kutangazwa kote kote kama nini? Kama lipo, mbona sisi hatujashikwa? ... Na kama lingekuwako, mbona gonjwa lenyewe linatuogopa?

Gunzi: Kama ukimwi upo, huwashika waoga! (uk. 90-91).

Wawili hawa wanayaendeleza maisha yao ya ukahaba bila kujali kwa kuwa walikuwa na imani kuwa hakukuwa na ugonjwa wa ukimwi. Kwa bahati mbaya wanapokumbana na ukweli wa mambo, walikuwa wamekwisha ambukizwa ugonjwa huo na walikuwa katika hali mahututi. Wahusika hawa wanakuzwa kama watu wenye mapuuzo, kwani licha ya serikali kuwahamasisha kuhusu athari za ukimwi, wao hawatilii maanani mawaidha hayo. Hivyo basi, mwandishi anawajua wasomaji jinsi ugonjwa huu umekuwa ukisambaa na kuenea licha ya serikali kuweka mikakati ya kukabiliana na janga hili.

Masafa ya Mahali

Masafa ya mahali hurejelea mahali alipo mfokasi wakati wa kusimulia hadithi. Masafa haya yanaweza yakawa ya karibu au ya mbali. Masafa haya hudokezea utambuzi wa mhusika kuhusu masuala mbalimbali yanayomhusu yeye au wahusika wengine. Mfokasi anaweza akawa mahali ambapo anayafuatilia matukio mengi ya hadithi ama akawa ndani ya hadithi huku akishiriki katika matukio. Aina ya kwanza hutumika sana katika hadithi ambazo msimulizi huwa pia mfokasi. Nayo aina ya pili hupatikana katika simulizi zilizo na wafokasi ambao pia ni wahusika. Masafa haya pia huwaelekeza wasomaji kupata ujumbe uliokusudiwa kwa kuwa yanawezesha maana zilizokusudiwa kufasiriwa.

Waandishi wa riwaya tulizoziteua wametumia masafa ya mbali ili kusimulia tabia na sifa za wahusika. Kwa mfano, masafa ya mbali katika *Ndoto ya Almasi* yanampa nafasi nzuri mfokasi kuwaona wahusika watatu huku akisimulia hali zao kama ifuatavyo:

... Almasi alimtazama dadake Naliaka aliyekuwa amekaa nje ya nyumba yake anaongoa kitoto alichokipakata. Kilikuwa uchi, haikuwa taabu kwa Almasi kugundua kuwa mpwa wake alikuwa kitoto kivulana. Kilikuwa kinalia mtawalia, bila kukoma..." (uk. 81).

Almasi anapomwona dadake, anatambua jinsi maisha ya kimaskini yalivyokuwa yamemdhuru. Kutokana na mavazi yake yalivyokuwa yameraruka, Almasi alitambua kuwa dadake alikuwa akiyaishi maisha magumu mno. Hali hii ndiyo inayomfanya kuonekena mzee zaidi kuliko umri wake. Aidha, Almasi anatambua kuwa dadake alikuwa mja mzito licha ya kuwa alikuwa na mtoto mwengine mchanga. Suala la kuwapata watoto wengi kuliko uwezo wa kiuchumi alio nao mja linadhihirika kupitia kwa mhusika huyu.

Ngazi ya utambuzi inaweza kudhihirishwa pia kutokana na ufokasi wa masafa ya karibu. Kwa mfano, katika *Hujafa Hujaumbika*, masafa ya umbali wa mahali yanapunguzwa wakati Mwanga anasimulia kisa kinachohusu sherehe za ndoa. Mwanga anasimulia yale anayoyaona na kila hatua ya sherehe hiyo. Sherehe hii inathibitisha kuwa katika jamii husika, mwanamke anastahili kuwa bikira kabla ya kuolewa. Hali hii inatokea kuwa kinyume, kwani katika arusi anayoishuhudia, msichana hakuwa bikira. Jambo hili linaiaibisha sana familia yake. Ila Mwanga, anaikemea jamii inayomsuta mwanamke, huku waliotia doa (wanaume) wakikosa kuchukuliwa hatua yoyote. Kwa mfano, anasema, "... Wasiwasi wangu ulikuwa kwamba ni mwanamke pekee aliyefaa kuudumisha ubikira wake! Nani alijali usafi wa mwanamume?" (uk. 113-114).

Kulingana na Mwanga, suala la ubikira linafaa kuwahusu pia wanaume wala si wanawake pekee. Anapinga utamaduni ambao unaonekana kuegemea upande mmoja. Katika aina hii ya utamaduni, mwanamke ambaye anajihusisha kimapenzi na mwanamume kabla ya ndoa hupachikwa majina kama vile: kahaba, hawara, kiruka njia na mzinzi. Kwa upande mwingine, mwanamume anayejihusisha na wanawake wengi hukuzwa kwa kuitwa: mwanamume kwelikweli, hodari au mshindi (uk. 114).

Matumizi ya Viashiria Kuonyesha Masafa ya Mahali

Masafa ya ufokasi yanaweza pia kudhihirika kupitia kwa matumizi ya viwakilishi vya mahali. Viwakilishi vionyeshi hutumika ili kuashiria kitu kinachorejelewa kwa kutaja masafa yaliyoko baina yake na msemaji. Viashiria hivi hurejelea masafa ya karibu, wastani na mbali sana. Mifano ya viashiria ambavyo hutumika ni kama vile: huyu, huyo, yule, hapa, hapo, pale, hiki, hicho na kile miongoni mwa vingine vingi. Viashiria hivi vinapotumiwa katika simulizi, hutufahamisha jinsi wahusika mbalimbali wanavyotambua vitu, hali au mambo tofauti tofauti katika wakati fulani wa maisha yao. Kwa mintarafu hii, msimulizi katika *Hujafa Hujaumbika* anatumia viwakilishi vya umbali na ukaribu kwa pamoja ili kuonyesha jinsi wanaume kutoka katika matabaka mbalimbali na wenye umri tofauti tofauti walivyoingia na kutoka chumbani mwa kahaba mmoja, Guguta baada ya kujifurahisha kimapenzi. Kahaba huyu hakujali umri wala fasili ya wanaume walioingia kwake mradi tu walikuwa na pesa. Shughuli za kuingia na kutoka nyumbani humo zinasimuliwa na msimulizi-mfokasi anaposema: "Mara kwa mara niliwaona wanaume wakipishana mlangoni mwa chumba chake mfano wa nyuki mzingani- huyu akiingia, yule anatoka..." (uk. 85).

Viwakilishi "huyu" na "yule" vimetumiwa ili kuwakilisha wanaume waliotoka sehemu mbalimbali ili kuja kumtembelea Guguta. Kiwakilishi cha ukaribu "huyu" kinasimamia wanaume waliotoka katika mtaa wa mabanda ambako aliishi kahaba huyo. Wanaume hawa ni kama vile Bunzi na Gunzi ambao walionea fahari kushindana na watu wenye vyeo katika kumfurahisha kahaba huyo. Nacho kiwakilishi "yule" kimetumiwa kuwakilisha wanaume waliotoka katika tabaka la juu ambao hawakujali hatari ya kujihusisha kimapenzi na kahaba huyo, licha ya kufahamu vyema hatari iliyokuwa inawakodolea macho. Kutokana na muktadha huu tunaweza kutambua sifa za Guguta kama mwenye tamaa na mtovu wa nidhamu kwa kuwa hakujali wala kubaini ni nani aliyejihusisha naye kimapenzi. Matendo yake yalitawaliwa na tamaa ya kupata pesa.

Hitimisho

Makala haya yamejadili ngazi ya utambuzi kama inavyodhihirika katika riwaya teule za Kiswahili. Imebainika kwamba, ngazi hii ni muhimu katika uwasilishaji wa simulizi kwa kuwa inamwezesha msomaji kutambua masafa yaliyopo baina ya mfokasi na kile kinachofokasiwa. Masafa haya yanaweza kuwa ya mahali ama ya wakati. Wanaowasilisha simulizi wana jukumu la kuamua jinsi matukio na mitazamo ya wahusika itakavyodhihirika kwa wasomaji. Uteuzi wa kile kitakachofokasiwa na kile kitakachosimuliwa hutoa nafasi bora ya ufasiri wa ujumbe. Masafa ya mahali na wakati yametumiwa na watunzi wa riwaya teule ili kuzipa simulizi maana, kutoa mitazamo na hisia mbalimbali za wahusika. Waandishi wa riwaya teule wametumia vipengele vya ufokasi kama vile: nyakati, mpangilio, muda na viashiria mbalimbali ili kufanikisha uwasilishaji wa uhusika na ujumbe uliokusudiwa.

Marejeleo

- Abrams, M. (1993). *A Glossary of Literary Terms*. Holt, Rinehart and Winston.
- Bal, M. (1985). *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. University of Toronto Press. Toleo la 3 (2009).
- Barthes, R. (1966). *Introduction to the Structural Analysis of Narratives*. University Press.
- Chachage, S. (2002). *Makuadi wa Soko Huria*. E&D Limited.
- Chafe, W. (1994). *Discourse, Consciousness, and Time*. University of Chicago Press.
- Chatman, S. (1978). *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. Cornell University Press.
- Fowler, R. (1966). *Essays on Style and Language: Linguistic and Critical Approaches to Literary Style*. Routledge and Kegan Paul.
- Fowler, R. (1986). *Linguistic Criticism*. Oxford University Press.
- Genette, G. (1972). *Narratology*. Imesomwa (Jumamosi 1/07/2017).
<http://www.signosemio.com/genette/narratology.asp>
- Genette, G. (1980). *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Ithaca: Cornell University Press.
- Gholami, V. (2013). "Conrad and Narrative Theory: A Narratological Reading of Selected Novels of Joseph Conrad". *Tasnifu ya Uzamivu*. Chuo Kikuu cha London. Haijachapishwa.
- Greimas, A. (1973). *On Meaning*. University of Minnesota Press.
- Herman, L. na Vervaeck, B. (2007). *Handbook of Narrative Analysis*. University of Nebraska Press.
- Kagwa, F. (2018). *Hujafu Hujaumbika*. Longhorn.
- Mohamed, S. A. (2010). *Nyuso za Mwanamke*. Longhorn Publishers.
- Propp, V. (1968). *Morphology of the Folktale*. University of Texas Press.
- Ricoeur, P. (1981). *Narrative Time*. Katika W.J.T. Mitchell (ed.), *On Narrative*. The University of Chicago Press.
- Rimmon-Kenan, S. ([1983] 2003). *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. Routledge.
- Shafi, A. (2003). *Haini*. Longhorn Publishers.
- Short, M. (1991). *Speech Presentation, the Novel and the Press. The Taming of the Text: Explorations in Language, Literature and Culture*. Routledge.
- Todorov, T. (1990). *Genres in Discourse*. Cambridge Press.
- Toolan, M. (2001). *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*. Routledge.
- Uspenky, B. (1973). *A Poetics of Composition*. University of California Press.
- Walibora, K. (2006). *Ndoto ya Almasi*. Moran Publishers.

-
- Wamitila, K.W. (2002). *Uhakiki wa Fasihi: Misingi na Vipengele Vyake*. Phoenix Publishers.
- Wamitila, K.W. (2008). *Kanzi ya Fasihi: Misingi ya Uchanganuzi wa Fasihi*. Vide Muwa Publishers.
- Wamitila, K.W. (2012). *Harufu ya Mapera*. Vide-Muwa Publishers.